

Gönderim Tarihi: 05.07.2023

Kabul Tarihi: 28.07.2023

VAKIF MÜTEVELLİ MUHASEBE KAYITLARINA GÖRE LEYMOSUN'DAKİ SOFU MEHMET PAŞA CAMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

According to the Accounting Records of the Trustee of the Foundation, an
Assessment of the Sofu Mehmet Pasha Mosque in Leymason

Necdet HAYTA

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Tarih Eğitim
nhayta@gazi.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8707-3637

Hümeyra KARABIYIK

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
humeyrakarabiyik@hitit.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9739-3709

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Vakıf denilince akla gelen ilk kavramlar iyilik, yardımlaşma ve hayırseverliktir. Ayrıca vakıfların sosyal ve iktisadi yaşam üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Çağlar boyunca yardımseverlikleriyle ön plana çıkan Türklerde vakıf kurumu ilk kez Uygur Türklerinde görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde ise en gelişmiş haliyle karşımıza çıkmaktadır. Vakıfların gerek hukuki açıdan sağlam bir temele oturması gerekse muhasebelerinin rutin olarak denetlenebilmesi, bu gelişimi olumlu yönde etkilemiştir. Bu noktada vakıf muhasebe defterleri ön plana çıkmaktadır. Vakfiyesi elimize geçmeyen pek çok vakıf hakkında, adı geçen defterler sayesinde bilgi sahibi olmamız mümkün olmaktadır. Bu defterlerde merdiven yöntemi adı verilen, gelir ve giderlerin ayrı ayrı kaydedildiği bir usul kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise merdiven yöntemi bırakılarak çift yanlı kayıt uygulamasına geçilmiştir.

Bu çalışmada 7 Ağustos 1648- 21 Mayıs 1649 yılları arasında veziriazamlık yapmış olan Sofu Mehmet Paşa'nın Kıbrıs adasının Leymason kazasında bulunan camisinin vakıf mütevellî muhasebe kayıtları incelenecek ve değerlendirilecektir. Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri içerisinde bulunan bu defterler H. 1270-1287 / M. 1853-1871 ve H.1284-1294 / M. 1867-1878 tarihlerini kapsamaktadır. Ayrıca Kara Kaplı Vakfiye Kaydı Defteri ve Küçük Vakfiye Kaydı Defteri'nde de Sofu Mehmet Paşa Camii hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Yapılan bu çalışma ile hedeflenen ise Osmanlı Devleti'nin ve Akdeniz'in önemli adalarından biri olan Kıbrıs'ın iktisadi ve kültürel tarihine katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Kıbrıs, Leymason, Sofu Mehmet Paşa, Vakıf Muhasebe Defteri

Abstract

The first concepts that come to mind when we think of the word "foundation" are kindness, charity and philanthropy. Besides this, the impact of foundations on social and

¹ Bu makale 22-24 Kasım 2021 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilen Kıbrıs'ın Fethinin 450. Yılı Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

economic life is an undeniable fact. Over the centuries, The Turks, who are famous for their benevolence, have had the leading role in history; an institutional foundation system can be seen in the life of Uighur Turks. During the Ottoman Empire, it appears in its most developed form. That the foundations are both on a legally compatible ground and their accounting can be routinely audited has had a positive impact on this development. At this point, the foundation's accounting books are becoming significant. Thanks to the book mentioned about the foundations, it is possible to have enough information about many foundations that we do not have the foundation certificate charter. A procedure called the ladder method, in which incomes and expenses were recorded separately, was used in these books. By the end of the 19th century, the ladder method was abandoned and the double-sided recording system was activated.

In this study, Viziriazam Sofu Mehmet Pasha whose mosque's accounting records of the trustee of the foundation in Leymason, town of island of Cyprus, will be deconstructed and evaluated. The Viziriazam Sofu Mehmet Pasha performed his duty between the periods May August 7, 1648 - May 21, 1649. These books which one can find in the Cyprus Sheriyeiyye register cover the dates 1867-1878 Hegira Calendar. 1270-1287 / Gregorian Calendar, 1853-1871 and Hegira Calendar 1284-1294 /. In addition, information about the Sofu Mehmet Pasha Mosque can be found in the Black-covered Vakfiye registry book and the Küçük Vakfiye registry book. The aim of this study is to contribute to the economic and cultural history of Cyprus, which was one of the important islands of the Ottoman Empire and the Mediterranean Region.

Keywords: 19th century, Cyprus, Leymason, Sofu Mehmet Pasha, Foundation accounting book

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde hayırseverlik ön plana çıkan unsurlardan biriydi. Örneğin, yazarı bilinmeyen 1621 tarihli seyahatnamede “Dünyada Türklerden daha hayırsever ve hayır yapan bir millet yoktur” diye yazmaktadır (Üçel-Aybet, 2018, s.343). Hayırseverlik denilince de ilk akla gelen “vakıf kurumu” olmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, günümüz devlet anlayışındaki gibi amme hizmetleri özelliğine sahip pek çok toplumsal görevin vakıf aracılığıyla yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki yol, hastane, köprü inşası, sulama gibi kamu işleri ile yoksullara yardım gibi sosyal yardım çalışmaları; eğitimcilerin ücretleri, öğrencilerin bakımı ile medrese, kütüphane ve cami yapımı gibi hizmetler vakıflar vasıtasıyla yönetiliyordu (Yediyıldız, 1982, s. 24).

Vakıf öncelikle şahsi ihtiyaçların giderilmesi gayesiyle ortaya çıkmıştır. Sonraları bu kuruma ilgi gösteren milletlerin sosyal ve kültürel yapısı, ihtiyaçlarına yönelik eğilimler ve zenginliklerine göre zamanla gelişerek yaşamın her safhasında yerini almıştır. Vakıf böylece Osmanlı'da bir taraftan kişisel diğer taraftan da devleti ilgilendiren bir hayat tarzına dönüşmüştür (Öztürk, 1995, s. 19). Vakfiyeler ise vakfın ilk kuruluşunda oluşturulan ve gelecekte değiştirilmemesi gereken kural koyucu belgelerdir. Vakıf yöneticileri de vakfın problemlerine çözüm üretebilme görevini yerine

getiren kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakıf uygulamalarındaki değişimlerden biri zamanla meydana gelen yeni sosyal ve ekonomik şartların doğurduğu etkilerdir. Nitekim vakıf faaliyetlerinde ortaya çıkan değişimin izlenebilmesi vakıf muhasebe defterleriyle mümkün olmaktadır (Şensoy, 2014, s. 79). Bu defterlerde gelir ve gider kayıtları merdiven yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Gelir ve giderler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Gelir toplamı yazıldıktan sonra, mevcut tutarın nelerden meydana geldiği ayrı basamaklarla belirtilmiştir (Şensoy, 2014, s. 84). XIX. yüzyılın sonlarına doğru merdiven yönteminden çift yanlı kayıt yöntemine geçilme kararı alınmış ve yürürlüğe konulmuştur (Güvemli, 2000, s. 221-222).

İncelediğimiz Leymosun'daki Sofu Mehmet Paşa Cami vakıf mütevellî muhasebe kayıtları da H. 1270-1287 / M. 1853-1871 ve H.1284-1294/M. 1867-1878 yıllarını içermektedir. Adı geçen defterlerde de muhasebe çift yanlı kayıt yöntemi ile tutulmuştur. Camiye adını veren kişinin Osmanlı Devleti veziriazamlarından Sofu Mehmet Paşa olduğu düşünülmektedir. Mehmet Paşa, Mevlevî tarikatına bağlı olduğu için "sofu" diye anılmaktadır (BOA. Y.EE. 00034). Sofu Mehmet Paşa öncelikle baş defterdarlık görevinde bulunan Abdülbâki Efendi'nin yanında kâtiplik yapmıştır. Sonra sırasıyla kethüdâ, yeniçeri ağası Aydın muhassılı, üç defa da baş defterdar gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Daha sonra veziriazamlık gibi önemli bir göreve getirilmiştir. Sofu Mehmet Paşa'nın hayatındaki önemli gelişmeler Sultan İbrahim'in hal'ine teşebbüs edilmesiyle başlamıştır (Erkan, 2019, s.515-516).

Şeyhülislam bulunan Abdurrahim Efendi ile Sultan İbrahim'in tahttan indirilerek yedi yaşındaki oğlu Mehmet'in tahta çıkarılmasında etkili olmuştur (BOA. Y.EE. 00034). Sultan İbrahim'in katli sırasında takındığı olumsuz tavırlar nedeniyle eleştirilen Sofu Mehmet Paşa ağır idarî ve malî sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 19 Mayıs 1649'da Padişah IV. Mehmet'in huzuruna çıkan Sofu Mehmet Paşa veziriazamlık görevinden azledilmiştir. Daha sonra malları müsadere edilmiş ve ardından Malkara'ya sürgüne gönderilmiştir. Bir müddet sonra seksen yaşını geçmiş olduğu halde idam edilerek Malkara'da defnedilmiştir (Erkan, 2019, s. 516).

Vakfiyesi bulunamayan Sofu Mehmet Paşa Camine ait bulgulardan biri Evkaf Nezareti Mektubi Kalemî (1 Şaban 1296 / 21 Temmuz 1879-3 Şaban 1296 / 23 Temmuz 1879) 46 numaralı kayıta yer almaktadır (BOA. EV.MKT. 00964). Haşim Altan'ın kitabında yer alan Kıbrıs vakıfları listesinde de adı geçen caminin kaydına rastlanmaktadır (Bkz. Altan, 1986, s. 302 ve 307).

2. SOFU MEHMET PAŞA CAMİ GELİRLERİ

Vakıf müteveli muhasebe kayıtlarına göre H. 1278-1291 yılları ile M.1861-1874 yılları arasındaki Sofu Mehmet Paşa Camine ait gelirler ele alınmaktadır.

Tablo 1 - H. 1278-1281 (M. 1861-1865) Yılları Arasında Sofu Mehmet Paşa Cami Gelirleri

Gelirler	1278/1861-62		1279/1862-63	1280/1863-64	1281/1864-65	
	Kuruş	Para	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Para
Evvel Yıl Gelirinin Fazlası	-	-	-	1134	1144	30
Leymason'da İcare-i Vahideli Bir Bâb Hamam Kirası	1000	-	1306	880	1450	-
Hamam Yakınında Bir Mahzen Kirası	487	20	500	500	500	-
İcare-i Vahideli Kahvehane Kirası	1750	-	1300	1300	1500	-
Kahvehane Yakınında Bir Mahzen Kirası	250	-	300	300	300	-
İki Mektebin Dört Aylık Kirası	-	-	-	140	-	-
Bir Bâb Dükkân Kirası	214	-	126	70	240	-
Bir Bâb Oda Kirası	72	-	565	-	360	-
Cami Yakınında Mahzenin Beş Aylık Kirası	-	-	-	203	200	-
İcareteynli On Dört Bâb Dükkân Kirası	50	-	52	52	52	-
Leymason Sınında Beş Dönüm Arazi Kirası	-	-	22	-	-	-
Polemitya Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	237	20	1880	1537	414	-
Paramiha Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	92	-	-	-
Monağrul Köyünde Tarla Kirası	45	-	44	75	38	-
Monağrul Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	72	165	-	-
Yermasoya ve Mutayaka Köylerinden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	240	40	-	-
İspidali ve Paramiha Köylerinden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	-	210	-	-
Aklunar? Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	12	4	-	-
Arsa Bedeli	-	-	800	-	-	-
Vakfedilen Paranın Neması	812	-	760	1000	-	-
Vakfin Nakdi	-	-	-	-	1730	-
TOPLAM	4918	-	8071	7610	7928	30

Tablo-1'e bakıldığında H. 1280 ve 1281 yıllarında bir önceki yılın gelir fazlasının belirtildiği görülmektedir. Buna göre H. 1279 yılından 1134 kuruş ve H. 1280 yılından 1144 kuruş ve 30 para gelir fazlası olduğu anlaşılmaktadır. Gelirler arasında yer alan Leymosun'da bulunan icare-i vahideli bir bâb hamam kirası H. 1278-1281 yılları arasında toplam 4636 kuruştur. Bu yıllar arasında en düşük kira H. 1280 yılına ait olup 880 kuruştur. En yüksek kira geliri H. 1281 yılında 1450 kuruştur. İcare-i vahideli ile kastedilen, bir vakfa ait olan herhangi bir mülkün belli süre için kiraya verilmesi durumudur. Kiralama süresi, eğer arazi ise üç yıl, bina ise bir yıldan fazla olmazdı. Kiracı anlaşma sona erdiğinde hiçbir hak iddia edemezdi ve kiraladığı şeyi başkasına ciro etmesi de mümkün değildi (Ünal, 2011, s. 339).

Sofu Mehmet Paşa Cami gelirleri arasında tıpkı hamam gibi icare-i vahideli kahvehane kirası da bulunmaktadır. Buradan gelen kira geliri ise dört yıllık toplam 5850 kuruştur. Kira bedeli en yüksek 1750 kuruşla H. 1278 yılında alınırken, sonraki iki yıl 1300 kuruş olarak eşit miktarda alınmıştır. Hem hamam ve hem de kahvehane yakınlarında birer mahzen diğer adıyla mağaza bulunmakta olup bunlardan da gelir elde edilmektedir. Defterde tüm yılların gelirlerine bakıldığında sadece H. 1280 yılından iki mektepten elde edilen kira bedeli görülmektedir. Kira miktarı 140 kuruştur. Bir bâb dükkân kirasının yıllara göre miktarı yukarıdaki tabloda yer almakla birlikte 240 kuruşla H. 1281 yılına aittir. Caminin gelirleri arasında bir bâb oda kirası da bulunmaktadır. İcareteynli² on dört dükkân kirasından elde edilen gelir sadece H. 1278 yılında 50 kuruş olup, diğer yıllarda 52 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm yıllara ait gelirler incelendiğinde arsa bedeli adı altında camiye gelir sağlayan 800 kuruşun sadece H. 1279 yılında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-2 H. 1282-1285 (M. 1865-1869) Yılları Arasında Sofu Mehmet Paşa Cami Gelirleri³

Gelirler	1282/1865-66		1283/1866-67	1284/1867-68		1285/1868-69	
	Kuruş	Para	Kuruş	Kuruş	Para	Kuruş	Para
Evvel Yıl Gelirinin Fazlası	2283	5	2494	3457	5	1246	20
Leymason'da İcare-i Vahideli Bir Bâb Hamam Kirası	1440	-	1810	1200	-	1200	-

² Hem derhal alınan hem de ileride alınacak kirası olan vakıf bina, iki kiralı vakıf. Bkz.(Devellioğlu, 1993, s. 408).

³ (KŞSd. Vakıf Mütevelli Muhasebe Kayıtları-1346, Çekim No: 123, 124, 153, 154).

Hamam Yakınında Bir Mahzen Kirası	-	-	600	-	-	270	-
İcare-i Vahideli Kahvehane Kirası	770	-	810	600	-	800	-
Kahvehane Yakınında Bir Mahzen Kirası	-	-	300	280	-	280	-
Kahvehane ve Hamam Yakınında İki Bâb Mahzen Kirası	810	-	-	-	-	-	-
Gündelik Bir Bâb Mahzen Kirası	-	-	-	225	-	-	-
Bir Bâb Dükkân Kirası	200	-	200	-	-	200	-
Cami Yakınında Mahzen Kirası	360	-	125	250	-	250	-
İcareteynli On Dört Bâb Dükkân Kirası	52	-	52	52	-	52	-
Leymason Sınırında Beş Dönüm Arazi Kirası	50	-	-	-	-	-	-
Polemitya Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	67	20	824	-	-	2669	20
Yermasoya Köyünden Zeytin Hasılatı	-	-	60	-	-	-	-
Monağrul Köyünde Tarla Kirası	-	-	50	56	-	-	-
Ayafıla karyesinden tarla icaresi	-	-	-	-	-	48	-
Monağrul Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	40	-	-	118	30
İspidali Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	20	-	-	-	-
Yermasoya ve Mutayaka Köylerinden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	-	-	-	142	20
İspidali ve Paramiha Köylerinden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	-	-	-	209	-
Aklunar? Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	27	-	-	-	-	-	-
Vakfedilen Paranın Neması	1710	-	1743	1782	15	1923	-
TOPLAM	7769	25	9129	7902	20	9409	10

Leymason sınırında beş dönüm arazinin kirası Tablo 1’de görüldüğü gibi H. 1279 yılında 22 kuruştur. Aynı tabloda diğer yıllarda bu araziden gelen kira gelirin rastlanmamakla birlikte sadece Tablo 2’de, H. 1282 yılında arsaya ait 50 kuruş kira getirisinin olduğu görülmektedir. Polemitya, Yermasoya, Monağrul, İspidali, Mutayaka, Aklunar?, Paramiha köylerinden gelen zeytinyağı hasılatı da cami gelirleri arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Köylerden gelen zeytinyağı hasılatı karşılaştırıldığında özellikle Polemitya köyünden gelen hasılatın en yüksek miktara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu miktar H.1278-1281 yılları arasında 4068 kuruş, H. 1282-1285 yılları arasında 3560 kuruş, H. 1286-1291 yılları arasında 2264 kuruştur.

Tablo-3 H. 1286-1291 (M. 1869-1874) Yılları Arasında Sofu Mehmet Paşa Cami Gelirleri⁴

Gelirler	1286/1869-70		1287/1870-71	1288/1871-72	1289/1872-73	1290/1872-73	1291/1873-74
	Kuruş	Para	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Evvel Yıl Gelirinin Fazlası	3517	10	-	-	-	-	-
Leymason'da İcare-i Vahideli Bir Bâb Hamam Kirası	982	-	1000	1000	830	1600	1260
İcare-i Vahideli Kahvehane Kirası	700	-	1120	1120	960	650	900
Kahvehane Yakınında Bir Mahzen Kirası	280	-	210	210	200	-	-
Gündelik Bir Bâb Mahzen Kirası	250	-	260	260	260	260	260
Bir Bâb Dükkân Kirası	200	-	170	220	240	200	300
İcareteynli On Dört Bâb Dükkân Kirası	52	-	52	52	52	52	52
Hâsıl Olan Tarla Kirası	-	-	-	-	-	108	135
Polemitya Köyünden Zeytinyağı Hasılatı	-	-	14	1400	-	-	850
Yermasoya Köyünden Zeytin Hasılatı	-	-	60	40	-	-	175
Monağrul Köyünde Tarla Kirası	-	-	-	72	110	-	-
Baş? Karyesinden hâsıl olan zeytinyağı hasılatı	-	-	-	-	742	-	-
Diğer köylerden alınan zeytinyağı	-	-	-	-	-	-	185
Vakfedilen Paranın Neması	1083	-	1010	682	718	400	175
Vakfın Nakdi	-	-	-	-	-	-	1446
TOPLAM	7064	10	3896	5056	4112	3270	5738

Vakfedilen paranın neması H. 1278-1291 yılları arasında toplam 13798 kuruş 15 paradır. En yüksek miktar 1923 kuruş olup H. 1285 yılına aittir. En düşük miktar ise 175 kuruş ile H. 1291 yılında görülmektedir. Bu

⁴ (KŞSd. Vakıf Müteveli Muhasebe Kayıtları-362(76), Çekim No: 52, 53, 54, 135, 136, 137).

arada vakfa ait para kaydına sadece H. 1281 yılında 1730 kuruş ve H. 1291 yılında 1446 kuruş olarak rastlanmaktadır.

3. SOFU MEHMET PAŞA CAMİ MASRAFLARI

H. 1278-1291 yılları ile M.1861-1874 yılları arasında Sofu Mehmet Paşa Caminin masrafları vakıf müteveli muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgiler doğrultusunda aşağıdaki tablolarda belirtilmektedir.

Tablo-4 H. 1278-1281 (M. 1861-1865) Yılları Arasında Sofu Mehmet Paşa Cami Masraflar⁵

Masraflar	1278/1861-62		1279/1862-63		1280/1863-64		1281/1864-65	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
Vakfin Evvel Yıllardan Görünen Parası	-	-	710	10	-	-	-	-
İmam ve Hatip Vazifesi	1620	-	1620	-	1620	-	1620	-
Kayyumluk Vazifesi	300	-	300	-	300	-	300	-
Birinci Müezzin Vazifesi	260	-	260	-	260	-	260	-
İkinci Müezzin Vazifesi	260	-	260	-	260	-	260	-
Ramazan Temcid-hânları Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-
Cami Salâ-hânı Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-
Sebilci Vazifesi	60	-	60	-	60	-	60	-
Tevliyet Vazifesi	660	-	760	-	760	-	760	-
Cibayet Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-
Kandillere Zeytinyağı	1068	20	900	-	843	30	675	-
Balmumu	162	-	184	20	124	-	153	-
Alınan Kandil, Şamandıra, Zeytinyağı vs.	47	-	15	-	51	-	35	30
Hasır	-	-	-	-	-	-	165	-
Masraflar	-	-	-	-	-	-	-	-
Cami İçin Yapılan Masraf	254	-	-	-	-	-	-	-
Yaz Cami İçin Yapılan Masraf	-	-	-	-	-	-	314	-
Hamam İçin Yapılan Masraf	206	30	258	20	198	20	590	-
Kahvehane İçin Yapılan Masraf	-	-	281	-	228	-	-	-
Dükkânlar İçin Yapılan Masraf	-	-	-	-	-	-	107	-
Cami ve Hamam ve Kahve Çatısına Kullanılan Toprak Masrafı	93	-	87	10	69	20	71	20
Okulların Tamir Masrafı	431	-	440	-	459	20	-	-
Cami Yakınındaki Odanın Tamir Masrafı	-	-	-	-	666	30	-	-
Hamam Yakınındaki Mahzenin Tamir Masrafı	-	-	-	-	354	-	-	-
Kahvehane, Hamam ve Mahzenin	86	-	128	-	-	-	78	20

⁵ (KŞSd. Vakıf Müteveli Muhasebe Kayıtları-1346, Çekim No: 119, 120, 121, 122).

Kirasında Yapılan Kontrat Harcı								
Dükkanların Kirasında Yapılan Kontrat Harcı	-	-	-	-	90	-	-	-
Maaş	-	-	89	15	-	22	60	28
Muhasebe Harcı	-	-	22	15	-	6	15	7
TOPLAM	5628	10	6496	10	6465	28	5645	25
Geliri Olmakla Buradan İndirilmiştir	4918	-	-	-	-	-	-	-
Vakfin Borcu	-	-	-	-	-	-	-	-
Vakfin Kalan Parası	710	10	-	-	-	-	-	-

Tablolardan da anlaşıldığı gibi Sofu Mehmet Paşa Cami vakfının H. 1278 yılından devreden parası 710 kuruş 10 paradır (KŞSd. Vakıf Mütevelli Muhasebe Kayıtları-1346, Çekim No: 120). İmam ve hatibe vazifesi karşılığı ödenen ücret H. 1278-1283 yılları arasında 1620 kuruş olarak görülmektedir. Bu yıllar arasında caminin imam ve hatiplik görevini yerine getiren Hacı Mehmet Efendi'dir (KŞSd. Vakıf Mütevelli Muhasebe Kayıtları-1346, Çekim No: 119, 120, 121, 122, 123, 124). Mehmet Efendi'nin vefatı üzerine, H. 1284 yılında imam ve hatiplik görevine, yapılan imtihan sonucunda başarılı olan, Hacı Mehmet Efendi'nin üç oğlundan büyüğü olan 27 yaşındaki Molla Mustafa getirilmiştir (Küçük Vakfiye Kaydı Defteri, Varak No: 93, Hüküm No: 141-142, 23 Cemaziyelevvel 1284; Kara Kaplı Vakfiye Defteri, Sayfa No: 262, Hüküm No: 136-137, 6 Cemaziyelevvel 1285). Tablo-5'de de görüldüğü gibi H. 1284 yılında imam ve hatibe vazifesi karşılığı ödenen ücret 9 kuruş artış göstererek 1629 kuruş olarak verilmiştir. Bununla birlikte H. 1285-1291 yılları arasında 291 kuruş artış yapılarak 1920 kuruş ödeme yapılmıştır.

Kayyum Hacı Mustafa Efendi'ye vazifesi karşılığı verilen ücret H. 1278-1291 yıllarında 300 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır. Camide iki müezzin görev yapmaktadır. Birinci müezzin H.1278-1283 yıllarında 260 kuruş alırken, bu miktar H. 1284 yılından itibaren artırılarak 360 kuruş olarak ödenmeye başlamıştır. İkinci müezzin ise vazifesi karşılığında H. 1278-1291 yıllarında maaşında artış olmadan 260 kuruş almıştır.

Tablo-5 H. 1282-1285 (M. 1865-1869) Yılları Arasında Sofu Mehmet Paşa Cami Masraflar⁶

Masraflar	1282/1865-66		1283/1866-67		1284/1867-68		1285/1868-69	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para

⁶ (KŞSd. Vakıf Mütevelli Muhasebe Kayıtları-1346, Çekim No: 123, 124, 153, 154).

Vakfın Evvel Yılda Görünen Parası	-	-	-	-	-	-	-	-
İmam ve Hatip Vazifesi	1620	-	1620	-	1629	-	1920	-
Kayyumluk Vazifesi	300	-	300	-	300	-	300	-
Birinci Müezzin Vazifesi	260	-	260	-	360	-	360	-
İkinci Müezzin Vazifesi	260	-	260	-	260	-	260	-
Ramazan Temcid-hânları Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-
Cami Salâ-hânı Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-
Sebilci Vazifesi	60	-	60	-	60	-	60	-
Tevliyet Vazifesi	760	-	760	-	760	-	760	-
Cibayet Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-
Kandillere Zeytinyağı	1012	20	900	-	1328	10	597	-
Balmumu	162	-	135	-	180	-	180	-
Alınan Kandil, Şamandıra, Zeytinyağı vs.	35	20	21	-	43	10	31	20
Hasır	-	-	-	-	-	-	60	-
Masraflar	83	-	-	-	-	-	110	-
Cami İçin Yapılan Masraf	34	-	383	-	403	-	135	20
Yaz Cami İçin Yapılan Masraf	-	-	297	-	-	-	-	-
Hamam İçin Yapılan Masraf	486	10	139	-	480	-	298	10
Kahvehane İçin Yapılan Masraf	-	-	-	-	66	-	-	-
Dükkânlar İçin Yapılan Masraf	-	-	-	-	480	-	375	-
Cami ve Hamam ve Kahve Çatısına Kullanılan Toprak Masrafı	-	-	67	20	-	-	172	20
Okulların Tamir Masrafı	-	-	-	-	186	20	-	-
Cami Yakınındaki Odanın Tamir Masrafı	-	-	-	-	-	-	-	-
Hamam Yakınındaki Mahzenin Tamir Masrafı	-	-	-	-	-	-	-	-
Kahvehane Yakınındaki Mahzenin Tamir Masrafı	-	-	202	-	-	-	-	-
Kahvehane, Hamam ve Mahzenin Kirasında Yapılan Kontrat Harcı	68	-	83	-	-	-	-	-
Dükkânların Kirasında Yapılan Kontrat Harcı	-	-	-	-	-	-	-	-
Vakıf Nakdi Neması	-	-	-	-	-	-	-	-
Maaş	11	10	51	20	-	-	121	-
Muhasebe Harcı	2	32	12	35	-	-	30	10

TOPLAM	5275	12	5671	35	6656	-	5891⁷	-
Geliri Olmakla Buradan İndirilmiştir	-	-	-	-	-	-	-	-
Vakfın Borcu	-	-	-	-	-	-	-	-
Vakfın Kalan Parası	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablolarda da görüldüğü gibi cami salâ-hâm⁸ve ramazanda temcid⁹-hânlar¹⁰ödenen ücret H. 1278-1291 yıllarında 40 kuruş, su dağıtan sebilcilere ise 60 kuruştur. Tevliyet vazifesi karşılığında mütevelliyeye H. 1278 yılında 660 kuruş, H. 1279-1288 yıllarında 760 kuruş ve H. 1289-1291 yıllarında 800 kuruş verilmiştir. Sofu Mehmet Paşa Cami vakfının mütevellisi H. 1278-1285 yılları arasında Mehmet Raif Efendi, H. 1286-1288 yıllarında Saatçi Mehmet Efendi'dir. H. 1289-1291 yıllarında ise tekrar Mehmet Raif mütevellisi olarak görev yapmıştır.

Tablo-6 H. 1286-1291 (M. 1869-1874) Yılları Arasında Sofu Mehmet Paşa Cami Gelirleri¹¹

Masraflar	1286/1869-70		1287/1870-71		1288/1871-72		1289/1872-73		1290/1872-73		1291/1873-74	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
İmam ve Hatip Vazifesi	1920	-	1920	-	1920	-	1920	-	1920	-	1920	-
Kayyumluk Vazifesi	300	-	300	-	300	-	300	-	300	-	300	-
Birinci Müezzin Vazifesi	360	-	360	-	360	-	360	-	360	-	360	-
İkinci Müezzin Vazifesi	260	-	260	-	260	-	260	-	260	-	260	-
Ramazan Temcid-hânları Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-	40	-	40	-
Cami Salâ-hâm Vazifesi	40	-	40	-	40	-	40	-	40	-	40	-
Sebilci Vazifesi	60	-	60	-	60	-	60	-	60	-	60	-
Tevliyet Vazifesi	760	-	760	-	760	-	800	-	800	-	800	-
Cibayet Vazifesi	40	-	40	-	40	-	-	-	-	-	-	-
Kandillere Zeytinyağı	885	20	910	-	1040	-	910	-	1040	-	650	-
Balmumu	225	-	360	-	225	-	225	-	225	-	225	-
Alınan Kandil, Şamandıra, Zeytinyağı vs.	57	-	124	-	49	-	72	-	115	20	80	-

⁷ 1284 yılı masraflar toplam 5891 kuruş olmasına rağmen muhasebe kayıtlarında 1 kuruş fazla hesaplanarak 5892 kuruş olarak yazılmıştır.

⁸ Salâ veren, salâ çağırın. Bkz. (Devellioğlu, 1993, s.323).

⁹ Sabah namazı vaktinden evvel minarelerde belli makamlarda söylenen Arapça niyaz ilahisi. Bkz. (Devellioğlu, 1993, s. 1072).

¹⁰ Okuyan, okuyucu. Bkz. (Devellioğlu, 1993, s.323).

¹¹ (KŞSd. Vakıf Mütevellisi Muhasebe Kayıtları-362(76), Çekim No: 52, 53, 54, 135, 136, 137).

Hasır	-	-	108	-	-	-	-	-	-
Masraflar	120	-	-	-	-	-	-	-	-
Cami İçin Yapılan Masraf	680	10	325	24	-	-	-	-	45
Hamam İçin Yapılan Masraf	2267	-	155	70	755	20	368	-	393
Kahvehane İçin Yapılan Masraf	60	-	112	40	-	-	16	-	-
Dükkânlar İçin Yapılan Masraf	-	-	-	42	54	-	117	20	49
Vakıf Nakdi Neması	-	-	1011	-	-	-	-	-	-
Seksen Beş ve Altı ve Yedi Yıllarına Mahsuben Verilen Emlak Vergisi	-	-	-	841	-	-	-	-	-
Seksen Sekiz ve Seksen Dokuz Yıllarına Mahsuben Verilen Emlak Vergi	-	-	-	-	651	20	-	-	-
Emlak Vergisi	-	-	-	-	-	-	304	30	305
TOPLAM	8074	30	6885	6111	6448	-	5966	30	5527
Geliri Olmakla Buradan İndirilmiştir	7064	10	3896	5056	6448	-	-	-	-
Vakfın Borcu	1010	20	-	4044	-	-	-	-	-
Vakfın Kalan Parası	-	-	2989	2979	-	-	-	-	-

Sofu Mehmet Paşa Caminin masrafları arasında şamandıra, balmumu, kandillere alınan zeytinyağı yer almaktadır. Yine kiraya verilerek camiye gelir getiren hamam, kahvehane ve dükkânlara yapılan harcamalar da bu masraflar içinde bulunmaktadır. Caminin giderlerinin en yüksek olduğu yıl H. 1286 yılıdır. Toplam masraf 8074 kuruş 30 paradır. Buradaki en yüksek masraf hamam için yapılmış olup 2267 kuruştur. Vakfın borcu ise sadece H. 1286 ve H. 1288 yıllarında görülmektedir. Borç miktarı ise H. 1286 yılında 1010 kuruş 20 para ve H. 1288'de 4044 kuruştur.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Vakıf müteveli muhasebe kayıtları sayesinde vakfiyesi olmayan birçok vakfın varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri de Sofu Mehmet Paşa Camii vakfidir. Bu kayıtlara dayalı olarak H. 1278-1291 (M. 1861-1874) yılları arasında adı geçen caminin gelir ve masrafları ortaya konulmuştur. Kayıtlar incelendiğinde cami gelirinin büyük bir kısmının kiraya verilen hamam, kahvehane ve dükkânlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Gelirler arasında mahzen ve oda kirası ile sadece H. 1280 (M. 1863/64) yılında iki mektepten alınan kira da bulunmaktadır. Ayrıca Polemiya, Yermasoya, Monağrul, İspidali gibi köylerden elde edilen zeytinyağı hasılatı da cami gelirleri arasında yer almaktadır. En yüksek zeytinyağı hasılatı Polemiya köyünden sağlanmaktadır.

Camii masraflarının önemli bir bölümünü ise imam ve hatip ile

müezzin, vakıf mütevellisi, kayyum, temcid-hân, salâ-hân, sebilci gibi görevlilere vazifeleri karşılığı ödenen para meydana getirmektedir. Ayrıca kandillerde kullanılan zeytinyağı, şamandıra ve balmumu da caminin masrafları arasındadır. Elimizdeki kayıtlar ile birlikte H. 1278-1291 yılları arasında cami vakfında görev yapan mütevelliler de tespit edilmiş ve yapılan bu çalışma ile Kıbrıs vakıf ve muhasebe tarihine katkı sağlanmıştır.

5. SUMMARY

The foundation institution has a very important place in the Ottoman Empire both from the point of both a religious and a social point of view. Government officials, men and women from all levels of society, and especially the Ottoman Sultans, tried to establish foundations as much as they could and also supported this institution. The person who establishes the foundation is called the foundation, and the person who performs the foundation duties is called the trustee. The foundation prepared by the foundation contains important information about the purpose for which the foundation was established, its management staff, how it works and the expenses to be spent. One of the important sources that enable us to have information about foundations apart from foundation charters is foundation accounting books. The foundation's accounting books, which are an indicator of the economic control of the foundation, contain annual income and expenses of the foundation. By means of these accounting books, , while ensuring that the foundation is evaluated from an economic point of view, it is also possible to have an idea about the existence of foundations that do not have foundation charters.

In this study, the foundation trustee accounting records of the Sofu Mehmet Pasha Mosque in Leymason, one of the towns located in the southernmost part of the island of Cyprus, are examined. The person who gave the name of the mosque is very likely to be Sofu Mehmet Pasha, who served as a vizier in the Ottoman Empire between the dates of 7th August, 1648-21st May, 1649. The foundation of the mosque has not been found. However, the name of the mosque is written down in the Foundation Trustee Accounting Records numbered 1346 and 362 (76) located in the Cyprus Sharia Registers located in the Northern Cyprus Turkish Republic National Archives and Research Office. Notebooks, Hijri 1270-1287 (Gregorian 1853-1871) and Hijri 1284-1294 (Gregorian 1867-1878) belong to their dates. The records of the mosque are also found in the Small Foundation Book and the Black-Covered Foundation Book, which are also provided by the NCTR National Archives and Research Office. On behalf of the Sofu Mehmet Pasha Mosque foundation, it is also found in the list of

Cypriot foundations contained in Mustafa Hashim Altan's work entitled *The History of Turkish Cypriot Foundations with Documents*.

It is obvious that the accounting is kept using the double-recorded registration method in the Foundation Trustee Accounting Records on which we have studied. Income on one side and expenses on the other side have been recorded. In this study, we focused first on the revenues of the mosque and then on the expenses. Among those that bring income to the mosque are hamam, cellar, coffee-house, rental shop income. In addition, olive oil revenues obtained from Polemitiya, Yermasoya, Monağrul, Ispidali, Mutayaka, Paramiha and Aklanur villages are also included. Polemitiya was the village where the highest olive oil revenue were gained among these villages.

In the expenses of the mosque, the fees received by officials such as imam, hatip, trustee, first and second muezzin, ramadan temcid khan,(a person who reads sala before the fast starts during three holly months), mosque sala khan, free public water provider are included in the fees they receive in exchange for Tuesday's duties. In addition, the duties of tawliyah and Decibayah are also among the expenses. In the expenses section, there are also olive oil and wax for wicker and oil lamps used in the mosque. The expenses for the baths, coffeehouses and shops that bring income to the mosque with their rents are also in this part, for example, the cost of soil used for the roof of mosques, baths and coffee shops. Apart from these, even the contract fees made for the coffee shop, bathhouse, cellar and shop rent are included in the expenses section.

In the accounting records that we have evaluated, it is possible to find the names of the people who fulfill the fiduciary duties of the Sofu Mehmet Pasha Mosque foundation. According to this, the trustee of the same mosque foundation is between the years Hijri 1278-1285 Mehmet Raif Efendi, in the years between Hijri 1286-1288, Mehmet Efendi the clocksmith was in charge. Mehmet Raif again served as a trustee between Hijri 1289-1291.

Foundation trustee accounting records play an important role in determining the existence of many foundations that do not have foundation certificate charters. Thanks to these notebooks, it becomes possible both to be aware of the existence of these foundations and to have a little idea about the economy of the period. With this study, contributions have been made to the history of the Cyprus foundation on the one hand and to the accounting history on the other.

6. KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. Y.EE. 00034.

BOA. EV.MKT. 00964.

KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi

Kıbrıs Şeriye Sicili, Vakıf Müteveli Muhasebe Kayıtları- KŞŞ.d. Vakıf Müteveli Muhasebe Kayıtları, 1346, H. 1270-1287.

Kıbrıs Şeriye Sicili Vakıf Müteveli Muhasebe Kayıtları- KŞŞ.d. Vakıf Müteveli Muhasebe Kayıtları, 362 (76), H.1284-1294.

Kara Kaplı Vakfiye Defteri, Sayfa No: 262, Hüküm No: 136-137, (6 Cemaziyelevvel 1285).

KÜÇÜK Vakfiye Kaydı Defteri, Varak No: 93, Hüküm No: 141-142, (23 Cemaziyelevvel 1284).

Tetkik Eserleri

Altan, M. H. (1986). *Belgelerle Kıbrıs Türk vakıflar tarihi*, C. 1, Kıbrıs: Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları.

Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayını.

Erkan, D. (2019). Sofu Mehmed Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 515-517.

Güvemli, O. (2000). *Türk devletleri muhasebe tarihi*, *Tanzimat'tan-Cumhuriyet'e*, C. 3, İstanbul: İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayını.

Şensoy, F. (2014). Muhasebe defterlerinden vakıfların çok yönlü boyutlarını izlemek- bir örnek XVIII. yy.. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 7, ss.76-103.

Öztürk, N. (1995). *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Üçel-Aybet, G. (2018). *Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı dünyası ve insanları (1530-1699)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı tarih sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

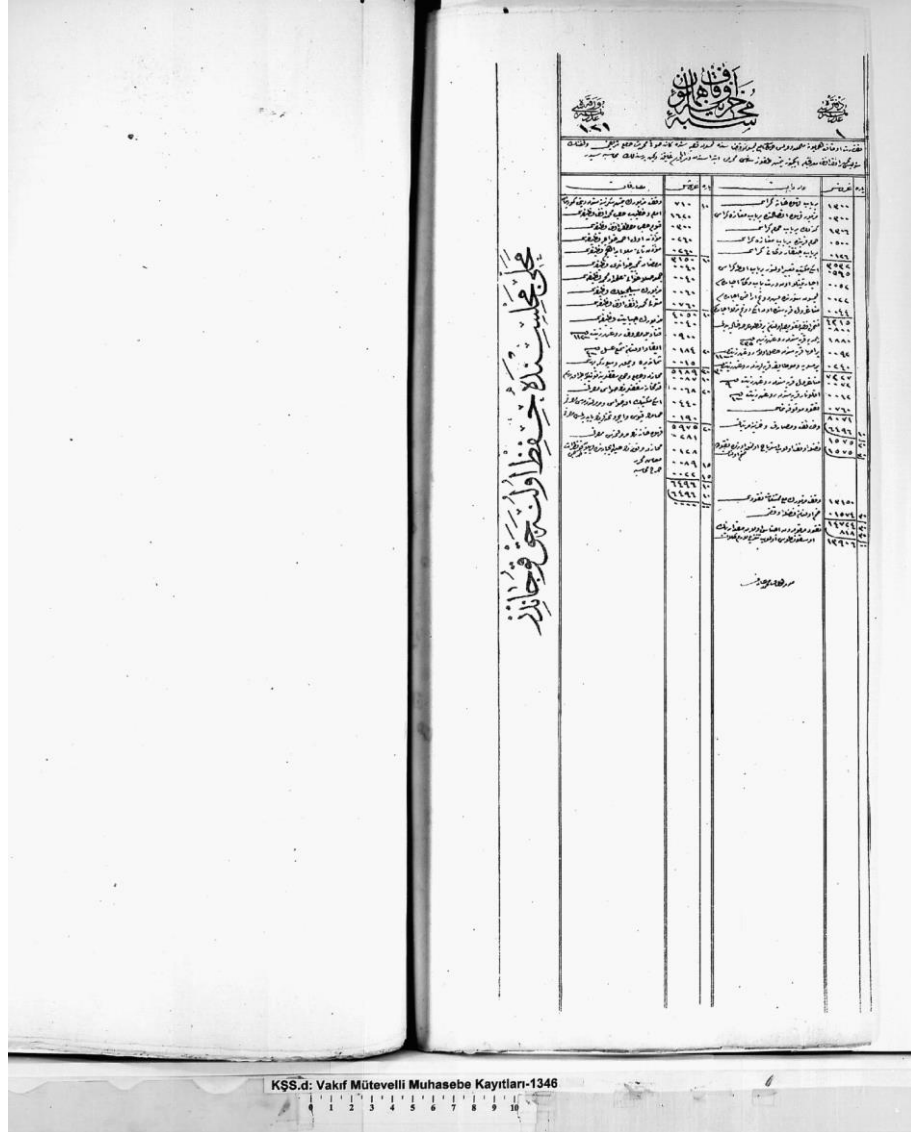
Yediyıldız, B. (1982). Müessese-toplum münasebetleri çerçevesinde XVIII. asır Türk toplumu ve vakıf müessesesi. *Vakıflar Dergisi*, S.15, ss. 23-53.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimizin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Prof. Dr. Necdet HAYTA %50: Dr. Öğr. Üyesi Hümeýra KARABIYIK %50

7. EKLER



Ek.1 Sofu Mehmet Paşa Cami Mütevellî Muhasebe Kayıtları (KŞS.d. Vakıf Mütevellî Muhasebe Kayıtları